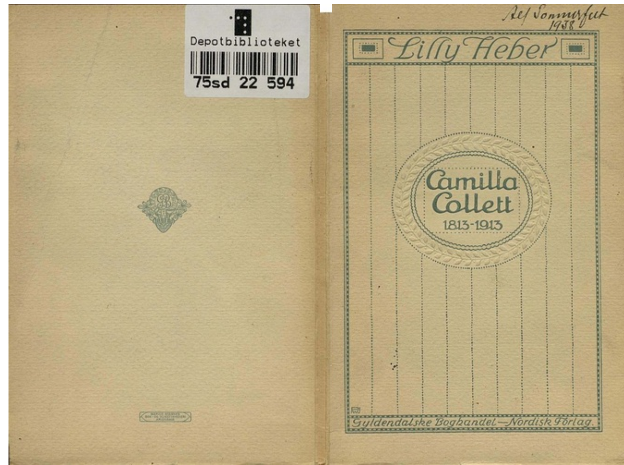

Camilla Collett

Förord till den elektroniska utgåvan

Denna biografi över *Camilla Collett* av **Lilly Heber** (1879-1944) har digitaliserats i april 2008 av Nasjonalbiblioteket i Oslo och anpassats för Projekt Runeberg i maj 2015 av Ralph E

^IfTulTéßeS

Camilla Collett

, 1815-19» .

St//dendaJ.ske BoghandeL—Jfordisk ffVrlag.CAMILLA COLLETTLILLY HEBER

CAMILLA COLLETT

KRISTIANIA OG KJØBENHAVN

GYLDENDALSKE BOGHANDEL NORDISK FORLAG 1913MARIUS STAMNES' BOKTRYKKERI, KRISTIANIAIndhold.

Side

Eidsvold prestegaard.

CAMILLA Collett er født i Kristiansand 23 januar 1813.

Fra den lyse, henrivende skjærgaardsnatur, fra Kristiansands muntre, patriotisk farvede selskapsliv flyttet familien i 1817 til Eidsvold prestegaard, hvor faren, Nicolai Wergeland, var blit sogneprest. —

Nicolai Wergeland hadde som gut og senere som ung student nede i Kjøbenhavn kjæmpet sig frem gjennem trange kaar, men hans begavelse hadde tidlig brutt sig vei. 1 1811 hadde han gjennem sin prisavhandling

Mnemosyne git et mægtig fremstøt til oprettelsen av eget universitet for Norge, i 1814 var han et fremtrædende medlem av rigsforsamlingen paa Eidsvold, hvorfra han imidlertid vendte tilbake som en skuffet, forfulgt mand, da hans politiske overbevisning bare deltes av en forsvindende minoritet.

Faa aar senere var han dristig nok til at offentliggjøre et politisk stridsskrift rettet mot Danmark, hvad der bragte en storm av forbitrelse over hans hode.— 8 —

Eidsvolds prestegaard

o. 1835

Efter akvarel av garnisonsprest Aug. Fr. Boyesen

Oplevelser som disse har oprørt hans tunge, stridbare sogneblod og git hans melankolske temperament en farlig næring.

I motsætning til Nicolai Wergeland var hans hustru Alette, f. Thaulow, „en lys Sjæl, i hvis Nærhed det altid var godt at være."

Fra sin slegt, en gammel norsk-dansk embeds-familie med skotsk indgifte, hadde hun arvet utpræget æstetiske instinkter og anlæg.

Forøvrig „mødtes . . begge mine Forældre i en lige Passion for Kunst og Skjønhed og i den Evne— 9 —

Eidsvolds gamle prestegaard

Fra 1860-aarene

lige til det sidste at tage Livet illusorisk." Men i det hele stod der i dette egteskap mot hinanden „mægtige, stridende Slægtselementer, der havde ondt for at smelte sammen, og som har afsat sig i deres Børn i en mere eller mindre lykkelig Blanding," fortæller Camilla Collett. —

Paa Eidsvold prestegaard, i et hjem som efter datidens landlige forhold var sjelden vakkert og komfortabelt utstyrt, vokste Camilla Wergeland og hendes fire søskende op i ubunden frihet under et mylder av mangeartede indtryk.

Huset vendte solsiden ut mot en prægtig, firkantet gaardsplads.„Og her til denne Side Huset manglede det ikke paa Liv og glade Røster", skriver Camilla Collett. „Det bjæffede og brægede, kurrede og kaglede, snærrede og snadrede fra alle Kanter og Kroge saa lang Dagen var, indtil Storkvæget vendte hjem fra sine Udmarker og gav Tegn til Aftenfodringen og den velsignede Hvile".

Nicolai Wergeland tok sig ivrig av sine barns opdragelse.

„De Huslærere, vi havde, blev altid omhyggelig valgt blandt de mindst uduelige og mindst ulidelige Subjekter, som denne Klasse i hine Tider var istand til at frembyde", skriver Camilla Collett i De lange Nætter. „At de alle var Originaler, følger afsig selv, og jeg kan ikke sige andet, end at de Exemplarer, vi erholdt, kunde i denne Egenskab kaldes udsøgte."

Naar de livlige, utaalmodige elever omsider slåp ut av skolestuen, gik det avsted over stok og sten i dristig lek med alleslags farer i det sterkt kuperte terræn rundt prestegaarden. De ballanserte paa broenes rækverk, de akte nedover stupbratte bakker i holkeføre, og ikke sjelden plumpet en eller anden i Andelven, men altid kom barneflokken fra det med liv og lemmer.

De lange vinteraftner kortet barnepiken Lisbeth Maria tiden med vidunderlige sagn og eventyr, som satte barnenes fantasi i livlig virksomhet. Det varte ikke længe før Henrik, den ældste av de fem, gav sig til at skrive den ene lille komedie efter den anden, som de opførte paa en improvisert liten scene- 11 —

til stor fryd for hans fem aar yngre søster Camilla, som tidlig viste „theatralske Tendentser", fortæller hun selv.

Ellers var barneflokken ogsaa ivrig optat av indtryk utenfra.

Ret som det var kom en eller anden original til-gaards paa besøk i kjøkken og borgstue, „altid mødt med en rædselsblandet Nyfigenhed af os Børn", fortæller fru Collett, som sammenligner sin egen barndom med George Sands: „De samme underlige Kumpaner af Huslærere, næsten paa et Haar de samme Skolescener; ogsaa til hendes Farmoders Slot kom Personer ranglende, som morede og skræmmede Børnene . . . Hvilke Tider! de ligge dog ikke saa meget langt tilbage, og dog vil enhver have ondt for at sætte sig ind i dem. Lidenskaberne, Lasten, Latterligheden traadte dengang ganske ugenert og umaskert op, men hvilke Typer udviklede sig ikke af denne naive Lovløshed!"

Indtryk som disse har i Camilla Wergelands følsomme temperament sat dype spor og tidlig utviklet hos hende den sans for det parodiske, for tilværelsens ironi, som senere gang paa gang bryter frem i hendes digtning.

Ellers synes hendes tanke- og drømmeliv tidlig at ha vaagnet.

I forordet til Mod Strømmen taler Camilla Collett om sin barndoms „higende, fortærende Længsel i de dybe, ensomme Dale."— 12 —

„Hun var ensom som barn og saa ikke med synderlig glæde tilbage paa denne tid", fortæller hendes søn A. Collett. „Hun og hendes søskende var alle stærkt og eiendommelig anlagte naturer, viljestærke, heftige og impulsive i sine følelser, krav og tilbøieligheder. I opveksten synes enhver af dem at have levet sit eget liv uden at lade sig paavirke videre af de andre."

Eftersom Camilla Wergeland vokste til, begyndte hendes ensomme streiftog i prestegaardens omegn.

Her var det hun opdaget den grotte, som hun senere skildrer i Amtmandens Døtre.

„Om den Ensomhed der dengang herskede i disse Dale og langs den dybe bugtende Elv, kan man nu ikke gjøre sig noget Begreb, og jeg kunde halve Dage færdes dernede. Hvilke Tanker, Planer, Drømme har disse Dale ikke fostret i sit Skjød! En ubeskrivelig Sørgmodighed kunde undertiden der overfalde mig. Især de lange Søndagseftermiddage, naar Vaaren brød op med Sol og Isluft, naar den gule Hestehov skjød op i Lerfaldene og Birkene dryppede af de Saar, vi tilføiede dem."

I 1826, da Camilla Wergeland var 13 aar gammel, blev hun for et aars tid sendt ind paa skole i Kristiania.

„Jeg glemmer aldrig, da jeg første Gang traadte ud af Faderhuset og kom ind til Jomfru Pharo, alle de Lidelser jeg udstod dette ene Aar for nogenlunde at passe sammen med mine Husfæller . . . Allerede her begyndte jeg at lide for at jeg ikke var som de— 13 —

andre," fortæller Camilla Wergeland i et av sine breve.

Hendes skoleutdannelse blev fortsat de to paafølgende aar i en bekjendt herrnhutisk opdragelsesanstalt nede i Christiansfeldt (Slesvig).

Saa uten al direkte aandelig rapport hadde Camilla Wergeland levet i sit barndomshjem, at hun først nede i Christiansfeldt traf en ven og fortrolig, „den første i Verden, som jeg syntes jeg havde noget at sige."

Det var den skjønne Christiane Schoulz, og hvor kort end dette entusiastiske venskap varet — Christiane døde under samværet dernede — fik det stor betydning for Camilla Wergeland.

De møttes begge i en lidenskap for romaner og begyndte straks i institutets klosterlige ensomhet at utveksle stof og indtryk av hvad de tidligere hadde læst. Christiane var den overlegne i viden og kritisk modenhet.

„Medens jeg øste mine Foredrag af de mere sentimental-romantiske Kilder, hentede Christiane sine fornemmelig i det humoristiske; overhovedet i, hvad der var markeret og karakteristisk, fandt hun mest Behag," fortæller Camilla Collett, og de to unge veninder sluttet sig saa nær sammen, at den enes forraad av fantasibilleder og idéer blev den andens aandelige eie.

Foragt for romantikens utskeielser, et realistisk humor, skarpt syn for det karakteristiske — disseAlette Wergeland, f. Thaulow

Efter maleri av Lehmann o. 1840Prost Nicolai Wergeland

Efter pastel fra 1820-aarene— 16 —

fremtrædende træk i Camilla Collets forfatterperson-lighet kan delvis føres tilbake til paavirkningen fra Christiane Schoulz. —

Vaaren 1829 vendte Camilla Wergeland tilbake til Eidsvold, hvor hun om høsten blev konfirmert av sin far.

Der begyndte nu paa mange maater en helt ny tilværelse for hende.

Det var strenge love, som dengang hersket for en ung pikes liv.

„Det gjaldt at bevæge sig mellem en Hærskare af Forbud ligesom i en Æggedans," fortæller fru Collett.

Saaledes hadde hun en „fortvivlet Lyst" til at gaa paa skøiter sammen med brødrene — men nu var hun „voksen" og „Muligheden af at sætte sig op i mod Forbudet kunde ikke engang falde En ind. . . . Fra et livligt Barn blev jeg en saa taus og indesluttet ung Pige, som nogensinde har kjedet sig og andre med at spille Sfinxens Rolle."

Camilla Wergelands søskende hadde paa denne tid allesammen forladt hjemmet, undtagen Henrik, der som theologisk kandidat i 1829 slog sig ned paa prestegaarden for at skrive færdig sit kjæmpe-verk Skabelsen, Mennesket og Messias.

Han indrettet sig sin egen fantastiske verden i et stort skummelt værelse, „Grevens Kammer", som bragte tanken hen paa en „Eneboers Hule eller en Heksemesters Laboratorium."

Tvers over gangen residerte Nicolai Wergeland i ikke mindre eiendommelige „kabbalistisk-middel-— 17 —

alderske" omgivelser i dyp ensomhet, omgit av bøker og karter. „I Baggrunden thronede en vældig Jupiter i Bronze ligesom en Gud i et Tempel." Væggene i det triste rum var bedækket med billeder og statuer.

„Her boede en Mand, der havde mægtige, mangeartede Tendentser, nok til at nære en Slægt med, men som ikke vare bestemte til i ham kunstnerisk at forløses," uttaler datteren.

Nede i de lyse vakre stuer færdedes husfruen, Allette Wergeland, med sine romaner og med sine minder fra dengang hun som ung fetert dilettantskuespillerinde feiret triumfer i Kristiansands selskapsliv.

Hun og datteren Camilla har ikke været noget rigtig for hinanden, kunde ikke være det, fortæller fru Collett.

Der var en for dyp forskjel mellem dem til det.

„Moders Anskuelse om Ægteskab og Døtres Forsørgelse var som de fleste Mødres paa den Tid, Anskuelser, som omtrent lode sig fatte i følgende tvende Hovedpunkter: Døtre bør giftes, og enhver brav Mand, der kan forsørge dem, er god og passende".

Man tænke sig disse satser anvendt paa Camilla Wergeland med hendes medfødte revolutionært individualistiske instinkter, og man forstaar hvor voldsomt hun maatte reagere i sit indre.

Ikke at moren nogengang søkte at øve pres paa datteren — Alette Wergeland manglet enhver evne

2—Heber: Camilla Collett.— 18 —

for intrigen, hun hadde „et Barns Aand . . men en Serafs Hjerte."

Men noget inderligere aandelig samliv var utelukket mellem disse to.

Paa dette tidspunkt begyndte vel ogsaa den voksende forskjel mellem Henrik og Camilla Wergeland at gjøre sig merkbart gjældende.

Der var forskjel baade i temperament og i opdragelse.

Henrik Wergeland hadde i væsentlig grad tat morens lyse sind i arv, mens Camilla slegtet paa faren og som han var tilbøielig til selvfordypelse, til grublende reflektion, til tungsind.

Fælles for begge disse søskende var deres instinktive oprør mot al vold og undertrykkelse, deres kjærlighet til alt værgeløst, liketil dyr og planter.

Det er heller ikke vanskelig at se slegtslikhet i deres ungdoms stemningsliv med dets utpræget fantastiske retning, med det oversmertelige, balanceløse anstrøk, som undertiden bragte det like paa randen av sjælesygdommen.

Henrik Wergeland var mand og kunde kjæmpe sig sund i et mylder av reelle, vidtrækkende opgaver.

Camilla Wergeland var kvinde, bundet av sin tid.

Hos hende maatte smerten og passiviteten naa sit overmaal, før den brøt sig vei.

Idethele — den medfødte, uimotsigelige slegtslikhet mellem disse to søskende krydses paa en eiendommelig maate av deres vidt forskjellige opdragelse.19 -

Camilla Wergeland

Efter akvarel av prost Wergeland

Camilla og Henrik Wergeland levet i sin ungdom i næsten helt skilte tankesfærer og hentet næring hver fra sin jordbund.

Derav den umaadelige spændvidde i Wergelands-slegtens samlede indsats i norsk aandsliv.— 20 —

Henrik Wergeland var fra sin tidligste ungdom, likesom faren Nicolai Wergeland, nær knyttet til engelsk poesi og til franske politiske idéer — søsteren Camilla sendtes 14 aar gammel til Christians-feldt, hvor hun i de grundlæggende aar mottok paavirkning av tysk og delvis dansk aandsliv.

Derfor kom Camilla Wergeland gjennem hele sin ungdom til at staa aandelig isolert i sin egen slegt, slik gik det til, at hun for en tid kom til at føie sig mere hjemme i Welhavens leir, som med sterke baand var knyttet til Danmark og Det unge Tyskland.

Hertil kom at Henrik Wergeland ved det formløse i sin digtning og ved sit vilde studenterliv likefrem skræmte søsteren fra sig mangengang.

Camilla Wergeland var da under ungdomsaarenes ophold paa Eidsvold prestegaard henvist til sit eget tankeliv.

Hendes verden var ikke mindre eiendommelig og avsluttet end farens og brorens:

„ Dette Kammer tilhører ikke Præstegaarden," skriver hun i 1839 til sin forlovede Jonas Collett. „Her har bestandig rørt sig et ganske andet Liv, men som ingen veed noget om. Her bliver skrevet og tænkt og drømt og talt og haabet og grædt og jublet, naar man er træt af at snakke og lee og støie og lamentere dernede."

Om sit værelse fortæller hun videre at „det er saa lyst og venligt. Solen kommer om Morgenen og forlader det først om Aftenen ... Og saa findesher blot lyse livlige Farver: Hvidt og Purpur og grønne Tepper og Gulvteppe, alt dette forenet bidrager til det oplivende Indtryk, som forhøies ved den Omstændighed, at man maa famle gjennem en lang mørk Gang, (der er i meget slet Rygte for Spøgelser) for at naa det. Er det ikke hyggeligt her? ..."

Det er vanskelig i en tid som vor at gjøre sig noget klart begrep om livet paa landsbygden i gamle dage, om ensomheten, avsondretheten den lange, mørke høst igjennem eller i vaarløsningen med ufremkommelige veie og lange avstande.

Ethvert indtryk utenfra satte sindet i svingninger, som tonte længe.

Og i tider, da disse indtryk manglet, levet man sig ubevisst ind i bygdens forhold og skjæbner.

Da Camilla Wergeland efter flere aars fravær i 1829 vendte tilbake til Eidsvold, saa hun paa livet der med ny, frisk mottagelighet. Hun gjemte hvert smertelig indtryk og grublet over det.

Hun fortæller selv, at hun som ældre tænkte med gru tilbake paa disse ungdomsminder fra livet paa storbondegaardene.

Der manglet „Intet af hvad man kunde tænke sig til Stof i de forfærdeligste Tragedier."

„Det var en Ulykke blot at høre derom, vide derom; men hvordan kunde det undgaaes? Det har ligget paa mit Barne-, mit Ungdomssind som en dunkel Rædsel, en frygtelig, uopløselig Gaade, at det kunde existere."— 22 —

„O hvilke Jammerægteskaber har jeg ikke oplevet, er jeg ikke bleven Vidne til! Jeg har først senere forstaaet det ret."

Bort fra disse indtryk flygtet Camilla Wergeland og gjemte sig saa ofte hun kunde i det inderligste samliv med naturen.

Hun gjenoptok sin barndoms ensomme streiftog, og hun følte det, som var der en hemmelig forstaaelse mellem hende og de lukkede dale med hængebirkene i yppig fald ned mot Andelvens mørke vandspeil, hvor „Liljer og Nøkkeroser" spillet i solstrejfene.

„Den maa forstaaes denne Natur! . . .

Drag ind i den med din Sjel, med din dybeste Smerte og Glæde; da vil Egnens Nymfe aabenbare sig for dig; til dig vil hun hæve sin tusindaarige Klage, at hun er saa smuk og forladt ..."

En avveksling i det ensformige landliv dannet reisene til Kristiania, og her mødte Camilla Wergeland, 17 aar gammel, den 22-aarige digter Johan Sebastian Welhaven.

I forholdet til ham gjennemlevet Camilla Wergeland stemninger og begivenheter, som paa det dypeste skulde komme til at gripe ind i hendes senere for-fatterskap.J. S. Welhaven og P. J. Collett.

DER er ved Camilla Wergelands hele aandelige fysiognomi alt fra hendes første ungdom av træk, som minder om Det unge Tysklands kvinder, Rahel, Bettina, Charlotte Stieglitz, det samme sterkt bevægede, urofyldte indre, den samme genidyrkelse, den samme lidenskabelige, steile idealitet og det dypt sværmeriske grunddrag.

Som den 16-aarige Charlotte følte Camilla Wergeland i sit kjærlighetsliv den sterke dragning mot det fantastiske og grænseløse, det var aandsdimen-sionene de begge ubevisst krævet hos den mand de skulde elske.

Camilla Wergeland følte dem med smertelig, skjæbnebestemmende intensitet hos Welhaven. Hun blændes i et nu av hans skjønhetsfyldte harmoni, av martyrglorien som netop dengang laante ham sit flatterende skjær, — kanske allermest av det poetiskmelankolske grunddrag i hans væsen, som stemte saa godt med hendes eget temperament:

Ak selv du bærer paa en lønlig Smerte; om Himlens Klarhed over Barmen daler, om Haab og Kjærlighed din Kummer svaler, den vokser dog fra Bunden af dit Hjerte.

(Welhaven: Ved Havet).Welhaven

Efter maleri av Caimeier— 25 —

Virket Welhaven som en skjøn aabenbaring, gjorde Camilla Wergeland det ikke mindre.

„Høi og stille som en Statue mindede hun ved sin Fremtræden om et Natursyn, om lette Morgen-taager glidende henad Fjeldet, om Maaneskin sagte spillende paa Vandet," — slik beskrev fru Wilhelmine Ullmann hende fra hendes første ungdom.

Welhaven har fundet hende i høi grad betagende og fengslende, hun blev ham en lokkende gaade han maatte løse.

„Forunderlig mægtig som til et gaadefuldt Fjærne har jeg følt mig hendraget til Dem, og De var jo fjern altid, fraværende, paa Flugt i selve Nærheden og trods vore Sjæles Samklang," skriver han til hende i et tilbakeblik over denne tid.

Saa overmægtig virket Welhavens personlighet paa Camilla Wergeland, at hun aldrig helt var sig selv i hans nærhet. Hun flygtet helst hvor han kom og forskanset sig bak en mur av utilnærmelighet.

Det varte hele fem aar, før det kom til nogen forklaring mellem dem, og i disse aar var det, at feiden brøt ut mellem Henrik Wergeland og Welhaven.

Det som gjorde situationen saa komplicert og saa fuld av smerte baade for Welhaven og Camilla Wergeland var den omstændighet, at det var i Welhavens sind det skedde, det eruptive utbrud, som aapnet den gapende kløft mellem ham selv og Werge-Iandsslegten. Welhaven har her ligget under for et „fatum" — han har maattet opponere, han harfølt sig „nødt og tvunget" til at gripe til vaaben, skriver professor Sars.

For Welhaven var oppositionen mot Henrik Wergeland en naturbunden, en instinktiv tempera-mentskamp som hentet næring i en vældig aands- og kultur-brytning, slik den paa grundlag av dype politiske og literære motsætninger i vort folk og dets historie slog ut i 1830-aarenes idékampe herhjemme.

Man gjør sig i vore dage ingen forestilling om den hadskhet og lidenskap, kampen blev ført med fra begge sider, og al den bitterhet den avsatte.

Efter endel forpostfægtninger kom i 1832 Welhavens eggende bok Henrik Wergelands Digtekunst og Polemik ved Aktstykker oplyste, hvor han med et eneste slag søker at gjøre det av med Henrik Wergeland baade som digter og som menneske.

Welhaven blev aaret efter imøtegaat i et fremragende dygtig verk av Nicolai Wergeland.

Som den modne, vidtskuende mand deler han sol og vind mellem de stridende parter. Men at tonen i dette forsvarsskrift var saa behersket, saa forbausende moderat efter Welhavens voldsomme angrep — det skyldtes tildels Camilla Wergeland.

Det synes som om hun like overfor sine nærmeste ikke har kunnet lægge skjul paa sin kjærlighet til Welhaven.

Paa prestegaarden førte hun en modig kamp for hans skyld, hun tiltrygler sig ret til at gjennemgaa prost— 27 —

Wergelands tilsvar til Welhaven, hun formilder mangt et uttryk, stryker „mangen saarende Replique."

Ogsaa et av Henrik Wergelands polemiske indlæg reviderer hun — uten lov — og møter med fatning hans rasende vrede. Med hentydning til denne begivenhet skriver hun om Welhaven i sin dagbok vinteren 1832—33:

„Har jeg ikke bogstavelig modtaget et slag for ham? O hvor det gjør mig stolt."

Under disse oprivende konflikter har Camilla Wergeland med sin utprægede slegtskjærlighet følt dragningen mot Welhaven som en forfærdelig ulykke, hun av al magt maatte motarbeide.

Særlig har farens stilling gaat hende nær.

„Han følte bittert," sier hun, „med en Faders hele tilgivelige Partiskhed ethvert Angreb mod Henrik. Det som gjorde vor alles Stilling i disse Stridigheder saa ulidelig, var den ørkesløse, afmægtige Afstand, hvori vi maatte se paa dem. Der sad vi, seks Mile fra Skuepladsen for disse Feider. Vi fik saa at sige det bitre afveiet unsevis et Par Gange ugentlig, blot og bart, uden Meddelelsens Lindring. Mangengang turde vi neppe aabne de usalige Aviser eller naar de flygtig vare gjennemseede, lade Fader faa dem." (I. d. 1. N.).

Samværet med Welhaven har i al denne tid voldt hende kvaler. De traf hverandre under hendes Kristianiabesøk hos kjøbmand Herres, hvor Welhaven en tid var huslærer.— 28 —

Forholdet mellem dem var i det hele stivt og tvungent paa grund av Welhavens strid med hendes nærmeste slegt, og Camilla Wergeland satte selv hele sin stolthed ind paa, at Welhaven ikke skulde gjætte hendes følelser:

„Jeg havde svoret at være stor og sterk; thi jeg skammede mig saa over mit eget Kjøn."

„Min Kjærlighed grænsede paa den Tid til etslags Tilbedelse", tilstaar hun i dagboken fra 1833. Ingen art av jordisk nød kunde naa op til Welhaven, trodde hun, — „saaledes hævede han sig over Alt, hvad der omgav ham".

Imidlertid blusset kampen mellem de to partier op paanyt.

I november 1834 kom Norges Dæmring, og alt i februar 1835 offentliggjør provst Wergeland sit Forsvar for det

norske Folk, hvori han retter et knusende angrep paa Welhaven.

Welhaven er fremtraadt „med en Superlativitet af Stolthed, en Hjerteløshed, en Ufølsomhed, en Frækhed, der ikke overgaaes af noget . . han er en Forræder mod Fædrelandet i Ord, en aandelig Vandal".

I sit hjerte har Camilla Wergeland æret Wel haven som et „høiere Væsen" under denne voldsomme feide. Han blev for hende en skjøn, uforfærdet ridder Georg, som styrtet sig i kamp mot dragen, „Raahedens Hydra".

I sin avmagt har hun ønsket at kunne værge— 29 —

for ham, naar slagene faldt, men dennegang kunde hun ikke løfte en haand.

Camilla Wergeland var paa den tid, som hun etsteds uttrykker det, „stillet mellem lutter Individer, udrustede med Styrkens og Storhedens hele Ret. Hun havde kun Valget mellem at søndermales eller at kvæles. Hun valgte det sidste; man sagde, det var det smukkeste, det ene rigtige".

„Ak, hvor uerfarne og raadvilde vare vi begge", skriver Welhaven til fru Collett i et tilbakeblik over denne tid.

Med hentydning til Dæmringens „hvor man ynder Piben kun og Trommen", skrev Henr. Wergeland i Statsborgeren følgende epigram over temaet: Welhaven bør brukes som trommeskind:

Det lyster norske Hænder nok paa slig en Tromme spille. Ei heller skulde med en Stok Reveljen lyde ilde.

Paa Panden, for at rime med knyttet Næve kime? - saa faaes Klang af tomme Tromme.

Likefrem forbløffende er det, at Welhaven midt i denne bitre strid — efterat han selv i januar 1835 i et avertissement i Morgenbladet paa det ubarmhjertigste hadde blotstillet Henrik Wergeland, — overvældes saa sterkt av drømmen om hans søster, at han ved en dristig handling sætter sig i direkte for-— 30 —

bindelse med hende, som dengang var oppe paa Eidsvold prestegaard.

Han sender hende et brev, som et øieblik lot hende drømme om et „Under", der laa foran hende, som gjorde hendes „Sjel rig og fuld . . tung af Haab og Livets hele Sødme". (I d. 1. N.)

Dette skridt hadde været over evne for Welhaven. Da han mottar hendes svar som indeholdt en „fin, kvindelig dæmpet tilstaaelse af hendes følelser" (A. Collett), viger han straks tilbake for at ta konsekvensene av sin handling.

Alt i det næste brev til Camilla Wergeland (mai 1835) føler „Ingen dybere" end Welhaven „Sandheden af den tyske Philosoph Meinhardts Udsagn, at man kan hindre Kjærlighedens totale Udbrud ligesaavel som enhver anden Lidenskabs, naar man rigtig vil".

Welhaven baade vilde og kunde.

Rigtignok kommer han i dette brev med farlige bekjendelser som denne: „Jeg nægter ikke, at det mangengang blev mig ret broget, naar mit Øie dvælede paa Deres sylpheartede Skikkelse, og jeg havde da, naar jeg anede en lønlig Forstaaelse mellem os, ofte en rasende Lyst til at gribe Dem i mine Arme og proklamere min nye Herlighed for et æret og studsende Publikum . ."

Men med sin skarpe virkelighetssans tok han samtidig maal av vanskeligheterne ved en forbindelse mellem ham og hende — og fandt dem for svære.— 31 —

I denne situation gik det vel først for alvor op for ham, hvilken yderlig ubehagelig affære det vilde bli at havne som svigersøn paa Eidsvold prestegaard i livsvarig familieskap med Henrik Wergeland, hvis karakter han „afskyed i samme Grad som hans Muse".

Hertil kom, at Welhavens økonomiske stilling paa denne tid forbød ham at stifte hjem.

Welhaven synes allikevel ikke at ha berørt disse forhold i sit brev (som endda ikke er offentliggjort i sin helhet).

Derimot kan han som født psykolog indgaaende motivere sit standpunkt — i begges sjælelige eiendommeligheter.

Selv den „dybtliggende Overensstemmelse i deres Naturer", som han i dette brev lægger megen vegt paa, blir et vaaben i hans haand.

Allikevel gir Welhaven efter for fristelsen til at træde Camilla Wergeland ganske nær, til sammen med hende at ville trodse smaalige fordomme, smaalig nysgjerrighet. Han foreslaar for hende, at de skal møtes og tale med hinanden „varmt og fornuftigt" og „lade det gamle Mørke for stedse være hævet".

„Nu skulle vore Sjele feire sin Forening".

Det skjønne, ideale forhold, han foreslog for hende, skulde ingen forpligtelser medføre — for Welhaven.

Camilla Wergeland skulde være sand, være mo-dig, vove at trodse folkesnakket, møtes med ham som hans sjæls veninde. Men ta kampen op med sin familie, med samfundsopinionen som hans elskede — det skulde hun ikke.

Ti — „det praktiske Livs Opgave ligger ikke for os".

Slik klarte Welhaven denne overordentlig vanskelige situation.

Camilla Wergeland, som bare ventet paa det ene forløsende ord, som skulde gi hendes kjærlighet værn og ly, følte hans brev som en grænseløs skuffelse. Hun har git lidenskabelige uttryk for sin sorg i De lange Nætter. Welhavens svar „endte min Ungdoms korte, dæmrende Tryllenat for at vække mig til den lange, trætte Dag". Hun magter ikke et ord til forsvar for sin lykke.

Welhavens brev blir ubesvaret.

Det synes, som om denne stolte holdning hos Camilla Wergeland efter hendes første blyge tilstaaelse har egget Welhavens følelser til nye ut-brud.

Han sender hende i løpet av 1835 brev paa brev.

Paa baksiden av en slik billet har Camilla Wergeland skrevet:

„Kunde man ikke blive vanvittig over saadanne Breve? Altid en eggende Tilstaaelse, der ender med et Farvel. Vi har aldrig „hvilet Kind ved Kind", vore Taarer er aldrig flydt sammen, ak nei, dem græd jeg alene."— 33 —

Men slippe hinanden helt kan de ikke.

De indgaar et „Wahlverwandschaft", skal paa Camilla Wergelands forslag være „bror og søster" — hun var dengang fra de ulykkelige, oprivende forhold hjemme i Norge „flygtet" ned til venner i Hamburg, hvor hun blev til sommeren 1837.

De skrev et par breve til hinanden i vinterens løp, men situationen blev efterhaanden alt for indviklet for Welhaven.

Det gik mer og mer paatrængende op for ham, at Camilla Wergeland hadde uutslettelige træk i sin sjæl fælles med broren Henrik, og mot dem reagerte han med voldsomhet. Enkelte av de breve som de vekslet dengang gir tydelige vidnesbyrd herom.

Men da Welhaven naaes av de første ubestemte rygter om at Camilla Wergeland skulde ha indgaat en forlovelse nede i Hamburg, blusser hans gamle følelser op igjen og henriver ham til meget uovervejede ytringer.

„Da brast den sidste Streng, der med næsten dæmonisk Magt havde bundet mig til dette Menneske .. . Det var som om jeg befriedes fra en knugende Lænke", skriver fru Collett i sit tilbakeblik over disse begivenheter. (Nylænde, juni 1911).

Da Camilla Wergeland med sin umaadelige, ukuelige livsevne hadde git sig ind i det skjønne, smertefulde forhold til Jonas Collett to aar efter, ønsket hun at meddele Welhaven „den Vending, hendes Skjæbne havde taget, det maatte jo ogsaa berolige ham".

3 —Heber: Camilla Collett.Men Welhaven blev ikke beroliget. Han styrter fra møtet i sterk ophidselse.

„Altsaa atter igjen denne vanvittige, meningsløse Jalusi, andet Navn kan jeg ikke give det," skriver fru Collett i det ovenfor citerte tilbakeblik. „Han havde vægret sig ved at give sin — min Følelse Ly i et trofast Forhold, men han taalte ikke at det sidste skeede gjennem nogen Anden." —

Welhaven maa ikke dømmes haardt i dette forhold. Han eiet sterke psykologiske instinkter som krævet næring. Han vilde dukke sig ned i sjælelivets dybder, se, gjennemtrænge, — og saa levet han i fattige, ensformige omgivelser her for en stor del paa Camilla Wergeland, paa den følelse, han hadde vakt hos hende.

„Mit Liv var dengang idel Anstrengelse i Savn og Strid: Jeg kjæmpede for min Udvikling og var dertil daglig som det jagede Vildt. Saa fristede jeg da Livet ved den Tanke, at jeg dog var elsket," sier han selv i et tilbakeblik over den tid.

Camilla Wergeland har opfattet ogsaa denne side av deres forhold ubarmhjertig klart, og det har forhøiet hendes lidelser. Hun skriver i sin dagbok fra 1833: „Derinde (hvor Welhaven er) er saa ubeskriveligt marterfuldt at være! Jeg er Brændpunctet for Alles Iagttagelser, medens jeg selv fortæres, for hans ogsaa, o den sindige Betragter! han vil studere Naturen, samle Notitzer til sin Menneskekundskab, og han betragter mig som en Gaade, der skal gjøre

ham en interessant Umage at løse — men langsomt, langtsomt og forsigtig, skal den kunne berige hans Erfaringer — o dette Menneske, hvad Ondt maa jeg have gjort, at min Ungdom skal gaae saaledes hen!"

Lidelser som disse har hun med sine følsomme nerver gjennemlevet i al deres bitterhet og intensitet slik, at hendes sind tok merker av det for livet.

Den tyske digter Theodor Mundt, en av hendes varmeste beundrere, som traf hende i Hamburg vaaren 1837, har skrevet disse linjer om hende i sit interessante digt Denkblätter an die nordische Sylphide:

„Tag det ganske med, dit Hjerte, og lad det ikke tilbage i Tyskland. Der bor Død og Fortvivlelse i det, saa ungt og jomfrueligt det er, og det strømmer over af Tidens Gift. Efterlad det ikke hos os, vi har Ulykke nok".

Med de ovenfor antydede begivenheter blev forbindelsen mellem Camilla Wergeland og Welhaven avbrutt for mer end tyve aar.

Camilla Wergeland var saa skræmt av de smertelige erfaringer og oplevelser, at hun haardnakket undgik at møte ham i al denne tid.

Men nu var ogsaa grundvolden lagt for de idealer, den livsanskuelse, hendes senere digtning gjorde sig til talsmand for. Den vil i flere punkter være uforstaaelig uten denne ungdomstragedie som bakgrund. ——

Sommeren 1837 vendte Camilla Wergeland fra Tyskland tilbake til Eidsvold prestegaard.

Her levet hun i nogen korte maaneder av aaret et straalende, uforglemmelig ferieliv med veninder og venner fra omegnens familier og fra Kristiania.

Man danset, kjørte og red, man foretok ture i en svær flatbundet pram opover Mjøsen eller til Mistbjerget for at se solen gaa op over Hurdalens endeløst blaanende skogtrakter, man spilte komedie eller sværmet om langs Andelvens stille bredder med de mange henrivende smaa utsigter, Drømmely, Balstigen, Smægterud, man overbød hverandre i aandfulde epigrammer og fine smaa „Blomstervers". Naar Henrik Wergeland undte sig ro fra sine mange reiser og gjøremaal, var han sjælen i al denne lek, „i hans Nærhed sprudlede der evige Fontæner af Latter, Liv og Lystighed".

Camilla Wergeland har levet op i disse maaneder, hvilt ut fra sorgene og de tunge tanker og git sig hen i nuet. Hun hadde faat sin part av Wergelands-slegtens mægtige, ukuelige evne til fornyelse, og den reddet hende fra undergang.

„Min Sjæl er som Ageren, der har lagt sig under Uveiret, men som det mindste Vindpust igjen kan reise," skriver hun i sin dagbok. „Der er en forunderlig Kraft, som hæver mig igjen, naar jeg er nedtrykt. Ofte er denne Omvexling saa pludselig, Overgangen til det overgivneste Lune uden nogenProfessor Jonas Collett

Efter maleri av J. Görbitz— 38 —

Anledning udenfra saa paafaldende, at jeg forundres over mig selv."

Saa snart ferielivet var forbi, og Camilla Wergeland igjen saa sig henvist til ensomheten, stod hun ansigt til ansigt med de gamle sorger.

Høsten 1837 skriver hun til broren Oscar i Paris: „O du Lykkens Yndling. Du er Mand. Du er fri. Du er ung og kraftig til Sjæl og Legeme. Du kan gribe ind i det friske Liv, du kan virke, du kan skabe, du kan leve med eet Ord. Jeg er ogsaa ung, jeg er ogsaa kraftig af Sjæl, men jeg er en stakkels Qvinde og maa sidde bag Spinderokken i en gammel øde Prestegaard i en øde Egn af et øde, eensomt liggende Land."

Til sin kjæreste veninde og mangeaarige fortrolige Emilie Diriks skriver hun samme høst :

„Mit Liv rinder unyttigt og betydningsløst hen, qvælet af det evige Spørgsmaal, om det virkelig er den Tilværelse, som er bestemt for mig; det vækker mig pludselig op om Natten, jeg staaer op med det om Morgenen ..."

Camilla Wergelands trøst i tider som disse var brevskrivning og studium av skjønliteratur; hun fulgte meget godt med, foruten i norsk og dansk litteratur ogsaa i fransk og tysk aandsliv. Men fremfor alt har det været besøkene i Kristiania, som hun har levet paa i disse aar.

Vakker og begavet som hun var med et fremmed pust over sig av den store verden — hun hadde i— 39 —

1834 opholdt sig en tid i Paris og to aar efter i Hamburg — vakte hun opsigt i Kristiania høiere selskapsliv, hvor hun blev hyldet og feiret som en av dets første damer.

Men det som henrev og beruset Camilla Wergeland og kastet eventyrskjær om hendes skikkelse, det var det sterke aandens liv som rørte sig i hende og om hende i disse kampens aar.

Hun fortæller selv fra sin ungdom:

„I denne sin første utæmmede, af Arbeidet endnu ikke kuede Kraft tog Aandslivet et ganske merk-værdigt Opsving. Det var en vild, gjærende, en Stridens, en Splittelsens Tid; men hvilke Kræfter udviklede der sig ikke i Gjæringen! Hvilken Ild og Begeistring, baaret af de rigeste, modigste Forhaabninger! Den Ungdom, som i Aarene mellem 30—40 færdedes paa Scenen, vil, naar der er Tale om Talent og Dygtighed, neppe overgaaes af nogen senere Generation. Denne Ungdom var ikke dresseret og poleret som den nuværende; men den var ung; der var Lidenskab og Poesi i den, og hele Livet havde en saa forunderlig Fart, at selv den ubetydeligste blev løftet og draget med. Det skummede og gjærede overalt og sprudlede over i Sang, Tale og Skrift. Og Kvinderne var med i Striden og ventede længselsfuldt den nye Tingenes Orden, der skulde udvikle sig af den, og hvad der blev vundet blev delt med dem; ja, Byttet delte de trolig. Thi dette maa I vide: i Samlivet mellem beggeKjøn har denne Periode netop sit betydningsfuldeste Punkt.'1

I denne kreds var det, at Camilla Wergeland mødte Peter Jonas Collett, intelligenspartiets skarpeste hode og vittigste pen, Henrik Wergelands strenge kritiker. Han hadde fra sine første studenteraar tilbedt hende som sit „drømte Ideal", og i disse aar, da de blev nærmere kjendt, utviklet der sig mellem dem en hemmelig, skjøn forstaaelse, som berørte begges stemningsliv paa det dypeste.

Men Camilla Wergeland følte sig paa hele sit kjøns vegne forpligtet til at være taus og passiv, meddeler hendes søn A. Collet.

Kort før forlovelsen skriver hun i sin dagbok :

„Alt hvad jeg har at sige dig hober sig sammen; i din Nærhed er mit Bryst for fuldt, jeg er taus, men i min Eensomhed angrer jeg det igjen. Jeg har et nyt, rigt Sprog, som du aldrig har hørt, aldrig skal høre — aldrig skal høre. Det er skrækkeligt, jeg kan græde Blod over det."

Collett paa sin side var ikke mindre stolt.

Han staar en aften nede i Lycéet og iagttar hende, og hans overstrømmende følelser formet sig i disse ord:

„O! om dette Væsen ganske tilhørte mig. Tilhørte mig saaledes som jeg kræver det, ikke med nogen traditionel, pligtmæssig Hengivenhed, men med en fri, fuldstændig Kjærlighed."

De forlovet sig i mars 1839.

Men nu kommer det tragiske moment.— 41 —

Midt i lykken bryter hendes tungsind igjennem, de gamle saar fra Welhaven-krisen gaar op igjen, fortiden vil ikke slippe hende.

Hun gjennemlever øieblikke fulde av livsangst og fortvivlelse.

Med storlinjet sanddruhet lægger hun sit sjæleliv aapent for Collett, og han bestod prøven.

Thi han alene var den ridder, som „var istand til at bære det tungeste paa Jorden, næst Feen Merlines store Ædelsten som Ingen kan løfte, og det er et ensomt, stolt, saaret Kvindehjerte", skriver hun om ham.

Et andet sted heter det: „Han kom og tog den forkomne op og satte hende ved sin Side. Han granskede kjærligt hendes hele Tilstand og fortalte hende, at her var adskilligt at redde. Ja, han var det, som gav den fortrykte Mod, som løste den tause Sind og Tunge, han var det, som gjorde hende til et ret Menneske."

Brevvekslingen mellem Ernst og Helene i De lange Nætter gir en række merkelige interiører fra dette forhold.

1 1841 stod deres bryllup paa Eidsvold prestegaard, og kort efter begyndte Camilla Collett sin litterære løpebane, opmuntret og tilskyndet av sin mand.Tidsstrømninger.

ALLEREDE i 1830-aarene spores de første dønninger av den realismens bølge, som i 1850-aarene skyllet ind over norsk aandsliv, og som toppet sig i Camilla Colletts psykologiske roman Amtmandens Døtre.

Anton Martin Schweigaard, den senere berømte, juridiske professor, begyndte bevægelsen herhjemme.

I 1833 holdt han i det nylig stiftede Studenterforbund, som under Wergeland—Welhaven-feiden hadde skilt sig ut fra studentersamfundet, et æstetisk foredrag, hvori han hævdet, at digterne i likhet med Goethe i „det virkelige Livs friske og indholdsrige Sandhed maatte hente Stoffet til sine poetiske Præstationer", at det gjaldt at kjende menneskelivet for at kunne gi en sanddru, realistisk skildring av det.

Disse anskuelser stod i inderlig pagt med tendenser, som ogsaa hadde git sig uttryk i Welhavens produktion.

Welhaven og Schweigaard optok paa dette punkt et betydningsfuldt samarbeide.

Det var Schweigaard forbeholdt at trække de store, bestemmende linjer for den nye frembrytende kunstretning og med logisk konsekvens at stille den— 43 —

ind i rammen av en hel sammenhængende verdensanskuelse (sml. bl. a. hans glimrende avhandling i La France littéraire: De la Philosophie Allemande, 1835), mens Welhaven gik i detaljen og med fin artistisk sans og psykologisk evne bragte den i anvendelse, saavel i sin kritiske virksomhet som i sin digtning.

I Schweigaards foredrag i Studenterforbundet, hvor han stillet sig i sterk opposition mot hævdvundne poetiske idealer, som krænket hans virke-lighetssans, maa forutsætningerne søkes for den nye, revolutionære kritik, som mot midten av 1830-aarene gjorde sit indtog herhjemme, og som baade ved sine idéer, som kanske især ved sin aggressive tone, vakte forargelse hos publikum, allermest hos den gamle digterskole, for hvem kritik fortonet sig som en slags „Bagtale", saavidt uvant var man med den under vore idylliske litterære tilstande efter 1814.

Den nye litterære retning begyndte sin virksomhet med opposition mot autoriteter og systemer og en hævden av kritiken som aandsmagt. Paa den anden side stillet den — som et mere positivt program — et bestemt krav om større psykologisk indsigt hos digterne, den skjærpet fordringene til levende og individuel karakteristik, til et gjennemført og historisk korrekt miljø.

Utgangspunktet for denne bevægelse laa, som vi har set av Schweigaards foredrag i Studenterforbundet, i et

generelt realistisk program, som imidlertid— 44 —

i utviklingens medfør i rivende hast blev omformet til et nationalt.

Da den nye realistiske bevægelse først hadde naadd sit gjennembrud, ser man, at forventningene mer og mer samlet sig om national virkelighets-skildring, og det fra flere kanter. Forskjellige forfattere undersøker betingelsene for en hjemlig realistisk litteratur, men kommer til det resultat, at vanskelighetene ved at skape den er større her end i andre lande, og det av flere grunde, ikke mindst fordi forholdene efter vor politiske gjenfødelse i 1814 endda ikke hadde antat et bestemt fysiognomi, som litterære skildringer med sikkerhet kunde bygges paa.

Men fremover maatte vi trods alle hindringer!

Mauritz Hansen hadde overbevist om, at „poetiske Skildringer af Norges Natur, norske Characterer og norske Sæder for os er langt mere nærende Føde end ligesaagode udenlandske, ei at tale om disses Efterligninger".

Den opfatning vandt mer og mer rum i denne tid, at det fremforalt var paa novellens og romanens omraade, landet laa, her gjaldt det at bygge videre. Her kunde samtidens liv og konflikter speiles i levende billeder.

„Mens man Landet rundt i misundelsesværdig Glæde sang Nationalsangens Bombast, formede Mauritz Hansen i Stilhed og upaaagtet de første Qvaderstene til den vordende Skjønliteraturs Fundament. Han udgav sine norske Skizzer „Luren,— 45 —

Snedkerkonen, Bergmanden" o. a. . . Han maa ansees for den, der først rigtigen har opfattet og i en lutret, original Kunstform har gjengivet det fædrelandske Stof", skriver den unge litterat Rolf Olsen i sin kritik over Welhavens Nyere Digte.

Hele vor litterære verden var som bekjendt i denne periode av vort aandsliv splittet i to skarpt adskilte partier, men den nye realistiske bevægelse magtet at gjennemsyre dem begge og gav sig inden kort tid tydelige litterære utslag, og det over hele linjen, baade i Wergelands og Welhavens leir.

Her gjør den eiendommelighet sig gjældende, at inden Welhavens parti, som høilydt hadde forkyndt den nye tids krav til digtningen, er de realistiske tilløp forsigtige, beskedne, mens de mer werge-landsk farvede skribenter med dristig mot kaster sig over opgaver, som var dem over evne.

Slik vokser der frem mot slutningen av 1830-aarene i en hast en „national" novelle-litteratur som sop efter regnveir, en litteratur, hvis fornemste navne var Storm Wang og Theodor Reginald, og som hurtig druknet i glemsel. Henrik Wergeland var selv den første til at ta avstand fra den, og intelligenspartiet fandt den næsten ikke omtale værd.

Intelligenspartiet befandt sig i det hele endda paa forsøksstadiet, hvor det gjaldt at gi novellistisk stof en novellistisk form.

Hos Welhaven og hans meningsfæller slog derealistiske tendenser dype røtter og krævet langsom, organisk vekst.

Derfor ser man ogsaa, at de realistisk-novellistiske tilløp hos dem til en begyndelse — øiensynlig med støtte i Det unge Tysklands program — gror frem sammenvokset med lyriken (Welhaven), med folkesagnet (Asbjørnsen), med reiseskildringen (Collett, A. Munch), ja endog glimtvis kommer tilsyne i dagens litterære kritik for omsider, da vekstens lov var fuldbyrdet, at løsgjøre sig som en selvstændig og fritstaaende organisk enhet. Men det viser sig da ogsaa, at disse tilløp mangen gang er saa ægte og oprindelige og saa lykkelig formet, at de gjennem lange tider vil bli staaende i norsk litteratur, mens de fordringsfuldere nationale noveller, som antydet, hurtig led glemselsdøden. —

Omkring 1840 deltes realismens strøm, som gjennem mange tilsig under 1830-aarene hadde vokset sig stor og strid, i to parallelt løpende elvefar, og begge hadde samme maal: norsk virkelighetsdigtning. Det ene, og det var det kraftigste, bar frem norsk natur og folkeliv (Asbjørnsen, Moe, Herre, Østgaard, Meltzer), det andet løp avsatte forsøk efter forsøk paa novelle og roman.

Welhavens produktion rummer dem begge.

Samtidig som han skrev sine nationale romancer, skapte hans psykologiske instinkter sig form i fuldendte smaa novellistiske digte med emner fra samtidens liv og situationer, netop fra den kreds— 47 —

og tid, hvor Camilla Collett senere hentet stof til Amtmandens Døtre.

Dette stof er paafaldende likt set og opfattet. Welhaven og Camilla Collet levet ikke bare i den samme aandelige atmosfære, de samme strømninger og impulser undergit, men de led delvis under de samme savn, hadde de samme længsler og gav dem en kunstnerisk beslegtet form.

Men hermed er ogsaa likheten uttømt. Det er de samme kimer, som ligger og spirer i deres sind, men de faar sin lovbestemte utvikling i to forskjellige temperamenter — en Wergelands og en Welhavens — og i to forskjellige litteraturepoker.

Welhaven utnyttet det givne stof alt i digtsamlingen av 1839 og vender senere gang paa gang tilbake til det, mens det hos Camilla Collett vokser sin langsomme vekst gjennem en række av aar.

Den retning vore hjemlige forhold tok ved begyndelsen av 1840-aarene var forøvrig meget ugunstig for moderne novellistisk produktion.

1830-aarenes vældige idékampe var stilnet.

Schweigaard, som hadde reist den realistiske bevægelse herhjemme, Collett, som hadde utdypet den, sluktes begge paa denne tid av faglige interesser og opgaver.

Og Welhaven var stækket av 1830-aarenes kampe, han blev staaende ved den lyriske form som det fuldkomneste uttryksmiddel for det aandsindhold, han sat inde med, han hadde ikke vingefang nokCamilla Collett

Efter maleri fra 1840-aarene av J. Görbitz— 49 —

til at kaste sig ind i tidens dristige idéflugt og sætte kursen dit, hvor hans instinkter altid paanyt kaldet og drog ham, mot novellen og romanen.

Han livnæret sig da som lyriker og fandt for en tid utløsning i national-romantiske strømninger. Men gjennem 1840-aarene ser man ham stadig drages ogsaa mot prosa-skildringen og likesom periodens øvrige forfattere gi interessante tilløp til karakteristiske natur- og menneske-skildringer (Billeder fra Bergenskysten, Vasdrag og Skovmarker).

I det hele ser man, at den ene av 1840-aarenes litterære strømninger, den som gav norsk natur- og folkeliv, og som mundet like ut i Bjørnsons epokegjørende bondenoveller, i utviklingens medfør efterhaanden vokset sig kraftigere og kraftigere, mens den anden strøm av mangel paa tilfløte stundom truet med helt at forsvinde.

Intelligenspartiets forsøk paa psykologisk menneskeskildring blir mer og mer avmægtige og blodløse.

A. Munch offentliggjorde i 1846 Den Eensomme, En Sjælehistorie; den løper ut i sandet.

Stort bedre gik det ikke Welhaven, da han ti aar senere utgav En Sjæl i Vildmarken.

Likesom titelen er utflytende og uten faste konturer, var selve skildringen det.

Episk drift og billeddannende evne manglet.

Det vilde ha set daarlig ut med det realistiske program, Welhavens parti i 1830-aarene pro-

4—Heber: Camilla Collett.— 50 —

klamerte med slik jubel, om det ikke hadde faat hjælp -— av Henrik Wergelands søster.

Hos hende var det, at de rent novellistiske tendenser levet sit kontinuerlige liv. Der — hos en kvinde, hvis aandelige horisont ikke omspændte 1840-aarenes paatrængende økonomiske og smaapolitiske interesser, og hvis arbeidskraft ikke direkte blev tat i bruk av det travle norske samfund, som netop dengang hadde saa meget at

indhente — hos Camilla Collett fandt de et fristed under 1840-aarenes kjølige, nøgterne atmosfære, der fandt de grobund og vekstbetingelser.

Derfor blev det Camilla Collett, som først naadde ut over det fragmentariske standpunkt, novellen i den lange, barske vaarløsningstid led under heroppe. Camilla Collett blev den, som først samlet sig til i kunstnerisk avrundet form at gi det nationale uttryk for den nutidsdigtning, som i disse aar banet sig vei i europæisk literatur.

Allerede i 1840-aarene tumlet hun med planer om en stor norsk roman.

Hvordan var Camilla Collett rustet til at løse denne opgave?

Hvilket var det psykologiske miliø, som fremdrev hendes literære arbeide?Norges første psykologiske roman.

FRU Collett fremhæver selv i Et Gjenmæle, at hun hadde „i en lang, ensomt tilbragt Ungdom saa at sige blot levet skriftlig i daglige Optegnelser og en uafbrudt Korrespondance. Saa godt som hun nogensinde kunde lære at skrive, skrev hun allerede da."

Det er meget interessant at iagtta, hvorledes hendes form efterhaanden vokser ut fra brevstilen, hvorledes den mer og mer frigjøres fra samtidens stive vendinger og indviklede latinske sætningsbygning og naar den klarhet, den smidighet og eleganse, som gjorde fru Collett til en stilens mester i vor literatur.

I 1837 skriver hun til Emilie Diriks om romanen Jacques av George Sand:

„Hvor lette og flydende ere disse Breve, hvor naturlige og aldeles fri for Forskruelse er denne Fernande eller rettere hendes Stiil. Saadan kan jeg ikke skrive." Camilla Wergeland fatter da det alvorlige forsæt at opnaa denne „simple, kunstløse Udtryksmaade": „Seer du, man maae kun altid skrive, som om man talede, som om den Tiltalte stod og lyttede; vil man vælge og lede efter Udtryk, er det et slemt Tegn".— 52 —

Da Camilla Collett under arbeidet med Amtmandens Døtre vender sig til J. L. Heiberg for at faa hans dom over sit verk, er hun trængt endda et skridt dypere ind i forstaaelsen av formens kunst. Hun uttaler bl. a.:

„Ethvert ægte Kunstværk har, tror jeg, en vis bedragerisk Simpelhed, der let kan daare og lokke til Efterlignelse. Heines Digte see f. Ex. ud, som om Enhver kunde gjøre dem efter, og dog skjule de den dybeste Kunst".

George Sand og Heine, det er med dem som ledestjerner, at Camilla Collett utfører sit sproglige fornyelsesarbeide paa romanens omraade herhjemme.

Parallelt og delvis samtidig med denne utvikling er det at Asbjørnsen og Moe, dels ved tysk og irsk paavirkning, naar frem til et epokegjørende stilistisk gjennembrud i behandlingen av nationale sagn og eventyr.

Dette gjennembrud har uten tvil hat stor betydning for Camilla Colletts sproglige utvikling.

Det har skjærpet hendes øre for norsk klang og farve og rensket ut det fletverk av tyske ord og vendinger, som i 1830-aarene grodde frit i hendes breve og dagbøker.

I denne utvikling har Jonas Collett, som selv var en betydelig stilistisk begavelse, været hende en god støtte.

Ægtefællene stillet sig til en begyndelse en smule oppositionelt til Asbjørnsens og Moes radikale— 53 —

fornorskning av sproget, men blev siden saa interessert for det, at de tilslut hjalp Asbjørnsen med raad og daad, ja Camilla Collett skrev til og med et par av indledningene til hans huldreeventyr.

Men folkedigtningen løste ikke ut for Camilla Collett det stof, som gjæret i hende, kunde ikke gjøre det.

Hun maatte videre frem, gi uttryk for rikere, mere sammensatte kulturformer.

Her spillet ogsaa hendes læsning ind.

Hun hadde fra barn været en passionert romanlæser, hadde slukt datidens sentimentale, taare-persende kjærlighetshistorier og med „en halvvoksen Piges kritikløse, inderlige Fornøielse" fordypet sig i Mauritz Hansens hjemlige noveller.

Netop idet Christiane Schoulz vakte hendes kritiske sans og lærte hende at skjelne mellem godt og ondt, gjorde Camilla Wergeland bekjendtskap med den tyske litteratur, først og fremst med Goethe og Schiller. Faa aar efter fik Det unge Tyskland, ikke mindst Rahel og Bettina, betydning for hendes stil og for hendes tankeliv, mens Heine gav næring til de ironisk-überschwängliche anlæg i hendes temperament.

Men ingen digter spillet den rolle i Camilla Colletts utvikling til forfatter som George Sand.

Meget tidlig vender et thema tilbake i Camilla Wergelands brevveksling med Emilie Diriks, og det er „de unge pigers forkuede stilling, den bagvendteopdragelse, som gjerde dem lidet skikkede til siden at optage livets kampe, og deres ufrihed i valget af ægtefælle", fortæller hendes søn A. Collett, og Camilla Wergeland skriver i 1840 til Jonas Collett:

„Jeg har læst George Sand først i de senere Aar, saa at hun ikke kan siges at have virket paa mig eller næret nogen Stemning eller Tilstand hos mig. Denne var fuldkommen udviklet hos mig, da hun mødte mig som et Speil, hvori jeg saae mig selv klart, frygtelig, henrykkende klart. Jeg har jublet over mange af hendes Ord, fordi det var mine, hun havde givet Liv."

At se de gjærende, oprørske tanker git form — det var smittende!

Det første arbeide, Camilla Collett offentliggjorde, var polemisk.

Nogle Strikketøisbetragtninger, som blev trykt i Den Constitutionelle i 1842, behandler i en spirituel og elegant form datidens selskapsliv, særlig forholdet mellem kjønnene, og kan betegnes som fru Colletts første indlæg for kvindesaken.

Artikelen vakte opsigt i vore ravnekroksforhold og gav anledning til flere tilsvar, hvorav særlig et gav fru Collett sterk motbør og synes at ha skræmt hende fra videre polemiske forsøk.

Camilla Collett hadde begyndt sin litterære produktion støttet og varmt opmuntret av sin mand „under Betingelse af den strengeste Taushed, og en ubrydelig, syvforseglet Anonymitet".— 55 —

Naar en av dem skrev et utkast til en føljeton for Den Constit ut ionelle, supplerte den anden det eller indrammet indholdet i en eller anden naturskildring.

Slik opstod der mellem dem et litterært samarbeide, grundet paa et intimt aandelig slegtskap, som gav sig uttryk ikke bare i billeder og stil, men fremfor alt i den livsopfatning og i de idéer, deres arbeider bar frem.

„Den Mand, jeg ægtede, delte ikke ganske den gjængse Anskuelse af det hjemligt-hustruelige Ideal," fortæller fru Collett.

„Med al Anerkjendelse af det ønskelige, ja nødvendige i, at Hustruen tillige var en god Husmoder, søgte han fremfor alt Aandsfællen, hans Hjertes og Sjælelivs Fortrolige i hende ... og jeg tror, Savnet af det sidste vilde have gjort ham langt ulykkeligere, end om han maattet slaa noget af paa den anden Fordring."

Jonas Colletts tid var sterkt optat — han blev i 1841 lektor og i 1848 juridisk professor ved vort universitet — og hans hustru maatte holde ham underrettet om samtidens litterære begivenheter ved „ofte paa en Spadseren op og ned ad Gulvet" at fortælle ham indholdet av en ny novelle eller roman.

Saaledes diskuterte ægtefællene ivrig fru Gyllembourgs Hverdagshistorier, som netop den gang „gjorde Epoke heroppe".

I en slik stund fødtes vel hos Camilla Collettplanen om at skrive en roman, som tok norske forhold under behandling.

Collett blev levende interessert, men han fandt tanken dristig, altfor dristig, som vi senere skal se.

Allikevel blev det ham, som mer end nogen anden forberedte hende til at løse en slik opgave.

Alt i 1843 hadde han foreslaat hende i et av sine breve at skrive en føljeton om gaarden Mork paa Eidsvold, oberst von Kroghs gamle eiendom, Camilla Colletts „Barndomsparadis".

„Dette Thema kunde give Anledning til et helt Roccocomaleri . . Prøv at opfinde en lille Smule Novelle", tilføier han.

Slik blev Kongsgaard til (Hjemmet og Vandringen, 1847). Camilla Collett beruser sig for et øieblik i en duftfyldt, poetisk luft.

Med streng kunstnerisk selvbeherskelse, men med fuld hengivelse i alle romantiske pointer skriver hun sin yndefulde lille novelle.

Stilen er alt her overlegen.

Der er en sikker, vel beregnet motsætning mellem indledningens rolig flytende, let humoristiske barndomsminder og grandtantes fortælling, hvor spændingen og den tilbaketrængte smerte forhøies ved den knappe form, de sirlige vendinger.

Paafaldende ved sin krasse realisme virker fru Colletts næste arbeide, skissen Et Gjensyn (Ydale 1851).

Der er smaa detaljskildringer, som fra den— 57 —

skjønhetshungrende fru Collett føles som skrik over en ubarmhjertig, uskjøn virkelighet.

Lensmandens julebal, hvor helten blir saa skammelig forraadt av en hjerteløs kokette og hendes intrigante veninde, slutter slik:

„Hei, mine Herrer og Damer, raabte Verten, nu er der ingen Pardon, nu skal alle, enten de gaar med Stok eller Krykke, op og danse Kehraus.

„Aa Jula gaar, og snart vi faar Igjen det gamle Gnage!"

. . . Vor Vert holdt sit Løfte bogstavelig. Alt hvad der gjorde Fordring paa at være af menneskelig Skabning, blev draget op i denne Dans. Han skaanede hverken Alder eller Kjøn; han skaanede ikke Barn i Moders Liv; thi ogsaa unge Madame S. viste sig oppe paa Gulvet. De gamle Mænd var bragt ind fra Spillebordene, og ikke alle fik Tid til at lægge sine Piber bort. Husholdersken blev fakket med Punchesleven i Haanden. Endog de gamle Fruer, der troede sig sikre i sin Værdighed som Sofadamer greb han i Flugten paa Marschen gjennem alle Værelser. Alle disse Figurer bevægede sig bakkantisk om hverandre i de vilde, burleske Ture; det sidste Baand paa Lystigheden var bristet, man brød sig ikke mere om Tømmermerkerens Handsker, ikke engang Pladsen under Lysekronen blev respekteret ..."

„Jeg var paa det Bal — akkurat slig gik det for— 58 —

sig, som Camilla har beskrevet det", sa en av hendes ungdomsveninder.

Ønsket om at skildre samtiden og dens liv hadde mot slutningen av 1840-aarene vokset sig sterkere og sterkere hos Camilla Collett.

Her stod hun i levende vekselvirkning med tiden og dens dypeste krav.

Om sine literære arbeider før Amtmandens Døtre skriver hun til J. L. Heiberg (1854):

„Den uventede Velvillie disse bleve modtagne med, havde mindre havt Grund i deres Værd end i den dybe Trang, vor Tid føler til at see sig speilet i den Slags Skildringer af det virkelige Liv. Digte synes ikke at interessere meget, og det er ret en utaknemmelig Tid for vore Lyrikere. Vi have slet ingen Novellister havt siden Mauritz Hansen († 1842), hvis Skildringer desuden meest bevægede sig i de lavere Sphærer, og det Physiognomie, vore Tilstande have antaget siden vor politiske Gjenfødelse, er os selv endnu ganske fremmed og gaade-fuldt. Efter en Sygdom eller en anden Crisis længes man jo efter at see sit eget kjære Ansigt, og i Mangel af et ordentligt Speil tager man tiltakke med et Skaar. Men netop disse vore Forholdes Nyhed og Ufuldbaarenhed opstiller tillige store Vanskeligheder for Behandlingen af Novellen. C(ollett) paa-stod, at en norsk Novelle endnu næsten var en Umulighed. Han opmuntrede mig aldrig til et større Arbeide".— 59 —

Det er meget interessant at se Camilla Collett sætte sine nyskapende Wergelandsinstinkter op mot

intelligenspartiets skepsis og svigtende novellistiske evne.

Hun fortsætter: „Det Forsøg jeg gjorde derpaa interesserede ham imidlertid, og vi talte meget derom".

Paa dette tidspunkt døde Jonas Collett (1851).

Det var et tungt og uventet slag for hans hustru. „To eneste paa en 0 midt i det store, øde Hav; — den ene bliver igjen; — hvorledes kan man ogsaa fatte det?" skriver hun i De lange Nætter.

„Ved Colletts Bortgang syntes det som om . . mine . . første frygtsomme Skridt paa Forfatterbanen ogsaa maatte stanse. Det var som om jeg aldrig kunde være Noget alene", heter det et andet sted, og i det ovenfor citerte brev til J. L. Heiberg fortæller Camilla Collett:

„Det er først efter at Trangen til en aandelig Beskjæftigelse med dobbelt Magt er vendt tilbage, at jeg har optaget den igjen. Med en Art Forskrækkelse seer jeg nu, at det er bleven en stor Fortælling, der er sin Fuldendelse nær. Og der staar jeg med den." —

Som antydet bygger Camilla Collett i Amtmandens Døtre videre paa Welhavens forsøk paa en psykologisk digtning.

Hun utvider „min ven Emils" traurige lille historie: hun var smuk og sjæletom (Welhaven: Den— 60 —

første Kjærlighed) til en hel mandens tragedie, hun generaliserer tilfældet og gjør det til led i en sammenhængende livsanskuelse.

Hun løfter Margretheskikkdseri, som Welhaven blændende hadde belyst i et eneste moment: Paa Ballet, ind i romanens rummelige livsforhold og gir hendes historie i konkrete træk; et maleri Welhaven henkaster i et av sine digte (En Tribut til Kunstforeningen) blir omskapt til et av de deiligste avsnit i Amtmandens Døtre; virkelighetsiagttagelser, som Welhaven og Camilla Wergeland diskuterer i Hamburger-brevvekslingen vokser under fru Colletts hænder op til et helt skjæbnebestemmende miliø, til et billede av datidens Kristianiaforhold.

Samtidig skaper hun en række nye skikkelser, typiske for norske forhold efter 1814, og henlægger handlingen til en større embedsgaard paa landet.

Amtmandens Døtre blev vor første samfunds-roman, den første bok i vort land, som stillet problemer under debat.

Dette verk indtar en særstilling i vor literatur gjennem sin forening av aktualitet — det indledet en mægtig social bevægelse her hjemme, det aapnet en ny æra i litteraturen — og av evig gyldighet; for det behandler dyptgaaende og med overlegen kunst enkelte grundforhold i den menneskelige tilværelse. —

Bygger Camilla Collett delvis sine skikkelser paa tidligere literære forarbeider, særlig paa Welhavens, maa det paa den anden side fremhæves, at Jonas— 61 —

Collett med hensyn til tendens og idéindhold har øvet „en betydelig Indvirkning" paa Amtmandens Døtre, „der uden ham neppe vilde seet Lyset". (Camilla Collett til A. Collett.)

Camilla Collett vilde neppe ha magtet at krystallisere romanens tendens til en slik gjennemsigtig klarhet, om hun ikke ved siden av egne erfaringer her bygget paa resultatene av den intimeste tanke-utveksling med Jonas Collett.

„Vort korte Samliv," skriver fru Collett i 1875 til Ernest Legouvé, „syntes kun bestemt til at klargjøre for os selv og for hverandre, hvor merkvær-dig enige vi var i alle store Livsspørgsmaal, og til at opdage, hvor grunduenige vi som oftest var med Verden udenfor os. Saa syntes jeg ved hans, ak, saa tidlige Bortgang kun bestemt til at føre hans Idéer ud i Livet, en Mission, som mer end engang har øst Styrke og Udholdenhed i Tanken paa ham".

Ved siden av føljetonen Et Stykke af en norsk Dames Brev til en dansk (Den Constitutionelle, 1842), kaster særlig et av prof. Colletts efterladte arbeider, Julies Grav i Verona (En Nytaarsbog, 1854), et interessant lys over dette forhold. -

Det er saa langt fra, at disse sterke impulser utenfra, særlig fra Welhaven og Collett, forringer storheten av den

bedrift Camilla Collett øvet, da hun skrev Amtmandens Døtre, at forholdet snarere er omvendt.

For, som Welhaven etsteds uttrykker det, „den— 62 —

enkeltes Daad . . er . . i Grunden Fleres Fælles-Virkning, det klareste Frembrud af en Tanke, der har udviklet sig gjennem en Række eller i en Kreds af aandeligt Samlevende. Og just hvor et saadant Fællesskab er kjendeligt i Verket, tiltro vi dette den videste Eftervirkning og den mest indgribende Magt."

Amtmandens Døtre maa betegnes som det første kunstnerisk fuldendte og avklarnede resultat paa norsk grund av de epokegjørende realistiske strømninger, som alt i 1830-aarene naadde Norge, og som gav vort aandsliv dets præg for resten av aarhundredet.

Romanen vakte voldsom opsigt, da den utkom i to bind (1854—55).

Tendensen i den blev gjenstand for den forskjelligste bedømmelse, men man var enig om at fremhæve stilens „Mesterskab", dens „hjemlige Duft", og at sproget var „norsk i Tone og Klang".

Et verk som dette ældes langsomt, og Amtmandens Døtre har til idag bevaret sin magt over sindene.Kampproduktion.

I SIT brev til Johan Ludvig Heiberg kalder Camilla

Collett sin roman for „mit eneste, mit Smertes-barn, thi jeg føler, at jeg efter den ikke kan eller vil skrive mere".

Der laa til en viss grad realitet bak disse ord.

Amtmandens Døtre blev Camilla Colletts eneste roman, det verk, hvori hun i æstetisk form nedla summen av sit livs erfaringer, det verk, hvor hendes fantasibilleder og hendes idéer møttes i en eneste plastisk stopning.

Det var hendes Wergelandsinstinkter, som hadde sat hende istand til i romanens form at forløse tidens krav og tidens tanker.

Det blev hendes Wergelandsinstinkter, som kort efter sprængte den novellistiske ramme for hendes produktion og ledet den ind paa nye baner.

Camilla Colletts næste arbeide av 'betydning, Octoberphantasier, viser denne proces i fuld virksomhet.

Miliøet, oktoberkvelden paa den gamle gaard i Østre Aker, er mesterlig git, de fire damers billede er tegnet knapt, lyslevende. Over det hele er kastet et stænk av eventyrlig mystik.Camilla Collett behersker romanens teknik, hun leker med dens vanskeligheter, men den utløser ikke længer for hende hvad hun har paa hjertet. Den hæmmer den fri utfoldelse av hendes idéer.

Trods al fantasiens billedpragt levet Wergelands-slegten i begrepernes og idéernes sfære, hvad den krævet og opnaadde gang paa gang var de mægtige, teleskopiske syner av en verdenssammenhæng som henrykket den.

Wergelandsslegten var skapt til at staa i tidens aandelige avant-garde, den blev „Idéanfører og Folkets Lærer". Dette forhold, som er saa typisk for Henrik Wergelands digterliv, viser sig ogsaa at være den drivende kraft i Camilla Colletts forfatterskap.

Fra 1860-aarene av ser man hende drages tilbake til slegten og barndomsmindene med uimot-staaelig magt, og netop paa dette punkt gjennemløper hun en eiendommelig utvikling.

Hun blir sig efterhaanden sin Wergelandsnatur inderligere bevisst, hendes tanker arbeider med Nicolai og Henrik Wergelands indsats i norsk aandsliv, hun tilegner sig her, eftersom tiden gaar, nye momenter, nye synspunkter, mens hun begynder at ane forbindelseslinjene mellem deres og hendes eget arbeide. Der ligger en merkbar avstand mellem fru Colletts bedømmelse av Henrik Wergeland i De lange Nætter (1862) og hendes interessante utsyn over Dæmringsfeiden i tredie utgave av Amtmandens Døtre (1879, optat i Saml. Skr.).Kort før sin død offentliggjør hun i Nylænde En sen, men fornøden Redegjørelse om den stilling, hun indtok i den welhaven—wergelandske feide i 1830-aarene. Her tar hun tilorde mot den opfatning, enkelte aviser ved hendes 80-aarsfest gjorde sig til talsmand for, at hun dengang skulde ha sluttet sig til det „Wergelands-fiendske parti".

Det fremgaar av hendes opsats, hvor inderlig hun har holdt av denne bror, men der bæver allikevel under hendes ord et angstfuldt spørsmaal, om hun ogsaa har forstaat ham ret og fuldt ut.

Ved en tidligere leilighet hadde Camilla Collett skrevet følgende om sit og brorens forhold: „Vore Veie skiltes, maatte skilles for aldrig mere hernede at forenes. Min Broder! Det var ikke saa, at jeg troløs forlod dine Spor. Jeg kunde blot ikke følge dig i den vilde Larm."

Med disse ord har Camilla Collet rammet det virkelige forhold.

Saa vidt favnet den wergelandske aand, at den for en tid syntes at maatte komme i splid med sig selv.

Henrik Wergeland kastet sig ut i det praktiske liv paa alle omraader, mens hans digtning steg som luftsyn over døgnets kampe, netop da Camilla Collett, grepet av aandsstrømninger som intelligenspartiet bar frem herhjemme, lukket sig inde i hjertelivets gjemte verdner og gjennemforsket strøk, som ingen kjendte.

Først da dette var gjort, og Henrik Wergeland var død, vender hun sig, drevet av sine slegts-instinkter, ut mot de store samfundsopgaver.

Nu løp de skilte veie sammen igjen. •—

Efter at Camilla Collett hadde utgit Amtmandens Døtre, falder der for en tid stilhet over hendes forfatterskap.

Hun hviler ut efter det tunge løft og samler kræfter til ny utfoldelse.

Under navn av Fortællinger utgir hun i 1860 Octoberphantasier sammen med et par tidligere trykte føljetoner og novellene Kongsgaard og Et Gjensyn.

1 1862 kom det fengslende memoire-verk I de lange Nætter.

Begge disse bøker er forresten ved et lunefuldt spil av skjæbnen blit til „under den electricerende Impuls af Welhaven og Frues Critik og Opmuntring", skriver Camilla Collett til sin søn.

Der var efter tyve aars forløp igjen indledet en selskabelig omgang mellem Welhaven og fru Collett.

Den nye aandelige rapport mellem dem gav sig interessante utslag, bl. a. i Octoberphantasier, som er blit kaldt en liten Norges Dæmring i prosa.

Men Camilla Collett er paa denne tid lykkeligvis altfor bundet av sine Wergelandsinstinkter til at hun kan bli staaende ved den kritiske ensidighet, som for en stor del præger Welhavens samfunds-polemiske arbeider.

Ikke længe efter, da forbindelsen med Welhaven paanyt blev avbrudt — og det for altid —, begynder det store nye avsnit i Camilla Colletts digtning, kampproduktionen.

Sidste Blade, Erindringer og Bekjendelser I, som utkom i 1868, kan ansees som ouverturen til det, som skulde komme. (Da Camilla Collett i 1892 utgav sine samlede verker blev den første del av titelen, Sidste Blade, strøket.)

Det var en samling reiseskisser, skrevet med det stilens mesterskap, den lette ironi, som gav alt hvad fru Collett rørte ved en særegen, bitter ynde. Hist og her møter man reflektioner og utbrud, som blotter dyp, man ikke anet, og som varsler om en uavbrudt tankenes gjæring.

Endelig i 1872 begynder Camilla Collett felttoget for kvindenes reisning med sit stridsskrift Sidste Blade II og III.

Denne bok, som fru Collett selv ansaa for „kvintessensen i sin produktion", hadde hun maattet utgi paa egen bekostning, da forlæggerne gjorde vanskeligheter med den.

Den var hendes „Smertesbarn", fortæller hendes søn A. Collett, „fordi den, dristig som den var, havde kostet

hende mere „Angst og Omhu" end noget af hendes tidligere skrifter".

„Nei, skriver hun til ham, det var Draaber, her er det en Strøm fra mit Hjerte. Det er den Hensynsløshed, man faar, naar man har gjennemlidt68 -

Alt og ikke beiler til Noget mere, Intet venter mere, ingen Glæde af det; man vil kun have den selsomme Tilfredsstillelse at se det trykt, forinden man endelig stiger ned i Graven."— 69 —

I en række glimrende aforismer — Nicolai Wergelands egen, høit utviklede form i hans Tanker og Bekjendelser fra 1848 — belyser Camilla Collett, særlig i avsnittet Om Kvinden og hendes Stilling, sit emne fra de forskjelligste sider, og hun har et forbløffende praktisk grep paa tingen.

„Stuart Mills Bog Om Kvindernes Underkuelse er fortræffelig," skriver hun; „men den lider af den samme Feil som alle alvorlige Bøger i vore Dage: at ingen læser den. . . En Sag, der bærer et stort Bud til Menneskene maa . . smukt lade være at stole paa sin „stille Magt". Den maa have Arme til at gribe med, Vinger til at kjøle, Øine og Toner til at smigre med; den maa fremfor alt kunne virke paa en Mekanisme, der her i vor tunge, taagede Atmosfære altid er i Ulave: Folks Smile- og Lattermuskler. Stakkels triste, kjedelige, altid ubeleilige Kvindesag, hvor skulde du tage alt dette fra?"

Men Camilla Collett visste raad.

Med disse erfaringer som utgangspunkt aapner hun i sine skrifter en vidunderlig behændig guerillakrig, og som fremragende organisator vet hun at skaffe sig vaaben og forbundsfæller.

Den moderne litteraturforskning, store mænds og kvinders skjæbner, historiske situationer i fortid og nutid, alt tjener hende i hendes kamp.

Som broren Henrik Wergeland og som alle store samfundsreformatorer var Camilla Collett noget av en seer og profet, historiens begivenheter ordnet— IQ —

sig symmetrisk for hendes blik og blev til love, og for hendes forskende aand blottet sig tingenes væsen i lyn paa lyn.

Selv gav hun, hvad hun eiet:

Saare, bævende ungdomsminder, hemmelige stevnemøter med sin eneste fortrolige, naturen, skjøn-hetsindtryk fra muséer og parker, fra Paris i vaar, naar kvælden sank gylden over Seine-sletten.

Hun opbød sin glimrende aandrighet, sin lidenskabelige skarpsindighet, hun bad til fest paa sit pragtfulde humor, og det spillet i alle farver, fra det lyseste skjælmeri gjennem blodig vid ned til tungsindets mørke.

Overalt merker man den overlegne taktiker, som vet at utnytte hvert gunstig punkt og uforfærdet at slaa til, naar det beleilige øieblik er der.

Hun smugler tendensen ind paa de mest uventede steder.

Men de dødbringende vaaben gjemmer hun mangengang under neutralt uskyldige, ja lokkende titler som Urner og Cypresser, f. eks. Ti „Mængden ligner . . akkurat Barnet, hvem man med Løier og Kneb maa lokke til at tage Medicinen".

Imellem synes det, som om Camilla Collett pintes av det utilfredsstillende ved denne spredte krigsførsel.

Hun skriver til Ernest Legouvé:

„Ved at gjennemlæse Deres L'histoire morale de la femme for første Gang . . blev jeg mig skamfuld . . min Utilstrækkelighed bevidst.— 71 —

— Jeg sagde Utilstrækkelighed og kalder det Afmagt, og jeg mener det af et oprigtigt Hjerte, naar jeg

sammenholder Deres storslagne, til et Slag sammentrængte Indlæg i Kvindesagen med mine spredte Tankefragmenter."

Allikevel er det først og fremst om kampproduktionen Camilla Collett samler sin selvhævdelse, naar den en sjelden gang blev utfordret.

I Et Gjenmæle uttaler hun saaledes:

„Kun tre smaa Bind (er skrevet i de fjorten aar, som er forløpne siden 1 de lange Nætter utkom) . . . kun tre smaa Bind, det er sandt, og dog erkjender Forfatterinden dem for at være de Vidnesbyrd, hvori hun haaber at leve i en Fremtid, medens det øvrige vel mere eller mindre fristede Morskabs-litteraturens Skjæbne at synke i Glemselen."

Det føltes for Camilla Collett som om hun ved at forlate novellen og romanen og kaste sig over tendens-føljetonen — som man kanske tør kalde hendes senere korte, smaa avhandlinger og causerier — bare var gaat over i en høiere kunstnerisk virksomhet:

„Læseren vil forstaa, hvorledes disse Indtryk, (som gav sig utslag i de tre smaa bind) i et Mylder af Tanker og Billeder har trængt sig ind paa hende, forvirrende, overvældende, tiggende om at gives Ordets Forløsning, hvorledes hun har . . . manet dem, tvunget dem, digtet paatrængende Billeder og Tanker ind i den knappest mulige Form, — Aanden i

det arabiske Eventyr lig, som man lokkede og spærrede inde i det bitte lille Skrin . . ."

Efter at Camilla Collett i 1873 hadde avsluttet rækken av Sidste Blade IV og V, og i de følgende aar hyppig hadde fremtraadt med nye indlæg i aviser og tidsskrifter, utgir hun i 1877 Fra de Stummes Leir. Med denne bok kaster hun endelig anonymitetens slør, som i dette tilfælde hadde været meget gjennemsigtig.

Den indeholder interessante avhandlinger om kvinden i samtidens literatur.

Her finder hun vigtige aktstykker, som bidrar til at avsløre hendes virkelige stilling.

„Det er for Nøden i Dybet vore Øine trænger til at oplades. Og den virkelige, den dybeste Nød er, hvad der moralsk ligger nedbrudt og trænger til at reises, og den allerdybeste Nød er, at Bevidstheden om denne dybe Nød mangler overalt."

Av andre aktstykker i kampen for kvindesaken nævner Camilla Collett i denne bok foruten litteraturen, „Livet, der rører sig omkring os, og Historien'1.

I sit næste verk Mod Strømmen I og II (1879 og 1885) — hvor Camilla Collett, hvad titelen antyder, med djervt humor sammenligner sig med Kjærringa mot Strømmen — tar hun for sig vore hjemlige tilstande, efterspører og blotter uten barmhjertighet de tusen træk, smaa og store, som tilsammen gav det realistiske tidsbillede av kvindenes kaar i vort land.

'For os, som lever i det tyvende aarhundrede, lyder disse tilstande næsten som sagn, og allikevel ligger de bare en menneskealder bak os.

Gifte kvinder var umyndige og raadet ikke engang over hvad de fortjente ved eget arbeide, adgangen til universitetet var stængt, om stemmeret var der ikke tale.

I overensstemmelse med disse forhold vurdertes kvindene av samfundsopinionen, som i disse tider ikke gav plads til kvindelige evner, hvis de bevæget sig, om end aldrig saa litet, utenfor hjemmets snevreste kreds.

Var hun uformuende enke delte hun de ugifte kvinders lod i de dage, den at være utelukket fra enhver social position, hun blev ikke regnet med. En stor forfatterindes stilling under vilkaar som disse var mer end vanskelig.

„Som Kvinde maa hun ikke opmuntres, og som Kvinde skal hun være hjemme. . . En Forfatterinde skal, naar hun er noget rigtigt, hvert Aar levere en Roman eller et brugbart Skuespil, men selv er hun udelukket fra Livets Skuespil ... — den enlige Kvinde bydes ikke til Fester."

Det var disse forhold, som gang paa gang drev Camilla Collett ut til de store europæiske hovedstæder, hvorfra

hun dog altid længtet tilbake til hjemmet, og som utviklet den saarbarhet, som vel øket hendes egen lidelse, men som allikevel ægget og styrket hende til kampen og gav hende stadig— 74 —

nye vaaben, hvor det gjaldt at blotte trangsyn og fordomme.

Hertil kom al den motbør hun som banebryter hadde at kjæmpe med, vanskeligheter av enhver art, ogsaa økonomiske; et polemisk forfatterskap som hendes kastet selvsagt ikke stort av sig.

Men dette hadde allikevel ingenting at si mot den mur av misforstaaelse og fordomme, den har at trænge igjennem, som engang har kastet hansken til hævdvundne, grundfæstede institutioner og forhold i samfundet.

Derav det „maaske for Stærke, Uvante", — vil man gjennemtrænge denne mur, maa man løfte stemmen „næsten til et Skrig, et Nødskrig".

Man vil forstaa, fortsætter Camilla Collett, at der bak denne stemme har banket et hjerte, „et Hjerte i Angst og Nød, i Uvillie, i Sorg".

Det som holdt Camilla Collett oppe i hendes kamp, det som gav hende mot, da det gjaldt, og tro og tillid til sin sak under de lange, graa arbeidsdage, det var den religiøse forvissning om at ha fundet sit livskald.

„Enhver har faaet sin Opgave, og jeg vil bede Gud være mig nær i den, der ligger for mig, gjøre mig den klar og til Sandhedens frygtvækkende Magt lægge Sandhedens Mod."

Det er Wergelandsslegtens følsomme nerver, det er Wergelandsslegtens oprør mot al den vold og— 75 —

lidelse paa jorden, de fleste gaar likegyldig forbi, som dikterer Camilla Collett ord som disse:

„Med den dybeste Smerte maa jeg tænke paa den store Ulighed her i Verden. Jeg bærer den omkring med mig bestandig; jeg hører dens Skrig gjennem Glæden. Om Aftnen naar jeg har lagt mig, lyder dens tusende Klagesuk gjennem Stilheden. Denne græsselige Nød! Er den ulægelig, er det dog ikke Guds Mening, at Menneskene skal arbeide paa at udjevne den? Men det gaar saa smaat."

„Hvi skrider Menneskeheden saa langsomt frem?" spurte Henrik Wergeland som ung i sin brændende utaalmodighet.

Naar Camilla Collett hører „Indvendingen .. bruse over som den endelig løsladte Strøm", indvendingen mot hendes blottelse av samfundsskadene, da lyder hendes ord med myndighet:

„Nei, Kristendommens Mening har dette ikke været. Den har utvetydig gjort Fornegtelsens og Selvbetvingelsens Bud gjensidigt.1'

Og hun paaviser, hvordan netop mandens lykke bygges paa svigtende grund under de nuværende samfundsforhold.

Derfor er det en ulykke, at kvindesaken er tvunget ind i kvindehænder bare — den er en menneskesak.

At der allikevel var dem, som under hendes kamp fik øinene op for dette, var en stor glæde for hende.Camilla Collett

Bronsestatue av Gustav Vigeland— 77 —

De har forstaat hendes forfatterskap, de har for-staat „at tyde denne Stemmes dybeste Mening, at den ikke ensidig stiller Anklagen mod den ene, ikke Beklagelsen mod den anden Part i Sagen; snarere skulde det da lyde: Eder, 1 Kvinder, træffer Anklagen, thi I ville det jo saa: Eder, I Mænd, Beklagelsen, da I ikke mindre bærer Følgerne, nei, I have forstaaet, at den er en Appel til den hele Menneskehed". (Et lyst Billede i en mørk Ramme.)

Midt i kampens tider oplevet Camilla Collett øieblikke, da det forjættede land steg frem for hendes sjæl som hildring av hav:

„En Dag vil komme, da Sagen forløser sig selv. Bevidstheden om dens Ret vil da have gjennemtrængt hele Samfundsatmosfæren. Vi indaander den med Luften; den vil gaa som Blomsterstøvet med Vinden, usynlig,

ufattelig, og med uimodstaaelig Magt vil den gribe alle. —

— Naar den Dag kommer, da Kampen ikke mere gaar om Kvinden, men for Kvinden, naar en Dag kommer, da Kampen heller ikke mere gaar for Kvinden, med med hende, ved hendes Side, støttende hende, støttet til hende for et fælles, langt mere ophøiet Maal.

Naar den Dag er kommen, da hin Kløft af kunstig Forskjellighed mellem dem er hævet, og hun i Sandhed er blevet hans Mage, hans Selskab, hans Lige, delende med ham Arbeidet, men ogsaa Hæde-— 78 —

ren, Savnene og Glæderne og det sidste opløftende Haab.

Da vil Sundhed og Lykke vende tilbage." —

Camilla Colletts livsaften fik en vakker avslutning. Hun møtte en stigende anerkjendelse, ikke mindst fra samtidens store norske digtere, som hun øvet en direkte indflydelse paa gjennem aarenes løp.

Saaledes gaar der fra Camilla Colletts skrifter og personlighet ikke faa forbindelseslinjer over i Henrik Ibsens digtning, og Jonas Lie og Alexander Kielland staar begge i gjæld til hende og har git sin taknemlighet uforbeholdne uttryk. Ogsaa paa Bjørnson, hvis digtning paa flere maater gik jevnsides med hendes kamp, har Camilla Collett øvet paavirkning. —

Camilla Collett staar blandt de centrale skikkelser i det 19. aarhundredes norske aandsliv.

Hendes storhet skyldes mer hendes kamp for idéene end hendes blændende kunstneriske fortrin.

Hun har været blandt de faa, som har git sit folk det mægtige syn av en kunstnerpersonlighet, der har stillet sit geni -— ikke bare i kunstens, men i livets tjeneste.Efterskrift.

De litteraturhistoriske resultater, jeg i skisse-mæssig form har nedlagt i denne bok, vil bli nærmere begrundet i en større avhandling, som er under arbeide.

Bestum, januar 1913.

Lilly Heber.

Digitaliserad av Projekt Runeberg och publicerad på http://runeberg.org/hlcollett/.

Konverterad till .pdf, .epub, .mobi och .txt av Arkivkopia och publicerad på https://arkivkopia.se/sak/runeberg-hlcollett.

Filen skapad 2018-12-17 13:47:05.385516